

Friedrich Heiler, Urkirche und Ostkirche. München (Verlag E. Reinhardt) 1937. (Σελ. XX + 606).

Ἡ Ἀνατολικὴ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἐγένετο μάλιστα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὑποκείμενον παμμεροῦς ἐκ μέρους ἑτεροδόξων λογίων ἐρεύνης. Ἐκ τῶν ῥωμαιοκαθολικῶν ἄξια μάλιστα μνείας τὰ ὀνόματα τοῦ πρίγκηπος Max τῆς Σαξωνίας καὶ τοῦ Lübeck, ἐκ δὲ τῶν διαμαρτυρομένων τὰ τῶν Gass, Ad. Harnack καὶ Kattenbusch. Οὐδεὶς ὅμως τούτων διέθετε πρὸς βαθυτέραν κατανόησιν καὶ ἐκτίμησιν ὀρθοτέραν τῆς ἐν λόγῳ ἐκκλησίας προσόντα κρείσσονα ἐκείνων, ἅτινα πρὸς τοῦτο κέκτηται ὁ συγγραφεὺς τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου. Ὁ Fr. Heiler, καθηγητῆς σήμερον τῆς θρησκευολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Μαγβούργου, προὔπηρξε καθολικὸς καὶ ἀσπασθεὶς τὸν Προτεσταντισμὸν δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀφωσιωμένος εἰς τὸν καθολικισμόν, ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν τῆς λέξεως ἔννοϊαν. Ἡγεῖται μάλιστα κινήσεως πρὸς δημιουργίαν τῆς ὑπ' αὐτοῦ καλουμένης Evangelische Katholizität, συνθέσεως δηλ. Προτεσταντισμοῦ καὶ Καθολικισμοῦ, ἧς κινήσεως ὡς ὄργανον ἐχρησίμευεν ἄλλοτε μὲν ἡ Hochkirche, σήμερον δὲ ἡ Eine heilige Kirche, περισπούδαστα θεολογικὰ περιοδικὰ ἐκδιδόμενα ὑπ' αὐτοῦ. Ὡς πρῶν ῥωμαιοκαθολικὸς, νῦν δὲ διαμαρτυρούμενος θεολόγος, ἔμπλεως νοσταλγίας πρὸς τὸν Καθολικισμόν, ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν τῆς λέξεως ἔννοϊαν, εἶναι οὗτος ἀφ' ἑνὸς μὲν, εἴπερ τις καὶ ἄλλος διαμαρτυρούμενος θεολόγος, εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῆ καὶ ἐκτίμησιν ὀρθότερον τὸν Καθολικισμόν καὶ ἐν γένει τὴν ἀρχαιοπρέπειαν τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἣν θεωρεῖ ὡς κατ' εὐθειαν συνέχειαν τῆς παλαιότητος ἐκκλησίας, διασώσασαν ἀλώβητον μέγιστον μέρος τοῦ θησαυροῦ τῆς παναρχαίας χριστιανικῆς παραδόσεως, ὡς ὑποδηλοῖ καὶ αὐτὸς ὁ τίτλος τοῦ παρόντος ἔργου, ἀφ' ἑτέρου δὲ στερεῖται τοῦ ἐναντίου τῆς ἐκκλησίας ταύτης, δι' ἱστορικοὺς λόγους, φανατισμοῦ τῆς μεγίστης πλειονότητος τῶν ῥωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, χωρὶς νὰ εἶναι παντελῶς ἀπηλλαγμένους ποιαῖς τινος προκαταλήψεως κατ' αὐτῆς. Ἐξ ἄλλου ἐμφορεῖται οὗτος συμπαιθείας πρὸς τὴν ἐν λόγῳ ἐκκλησίαν, ἣτις εἶναι ἅμα μὲν ἀποτέλεσμα ἐκτιμήσεως, ἅμα δὲ παράγων βαθυτέρας κατανόησεως αὐτῆς. Σπουδαῖον ὅμως μειωθέντα καὶ τούτου, ὡς καὶ πάντων τῶν περὶ τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν ἀσχοληθέντων ἑτεροδόξων θεολόγων, εἶναι ἡ ἀνεπαρκὴς μετ' αὐτῆς γνωριμία, στηριζομένη κυρίως ἐπὶ μελέτης συγγραμμάτων (καὶ δὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὴ Ἑλλήνων, ἢ καὶ Ῥουμάνων, ἀλλὰ Σλαύων συγγραφέων) καὶ οὐκ καὶ ἐπὶ ἀμέσου ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς ζωῆς αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας. Ἰδιαιτέρως δὲ σημειωτέα ἡ ἀνεπάρκεια τῆς γνωριμίας αὐτοῦ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς καθόλου ἐκκλησίας, τοῦ κυριωτάτου τούτου τῆς Ὄρθοδοξίας φορέως.

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας παρατηρήσεις, καιρὸς εἶναι νὰ εἰσελθῶμεν εἰς τὴν ἀδρομερῆ ἐξέτασιν τοῦ παρόντος βιβλίου, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν Α' τόμον

πλήρους ἐπεξεργασίας τοῦ ἐν ἔτει 1922 δημοσιευθέντος καὶ ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐξηντηλημένου περιφήμου ἔργου τοῦ Heiler, *Der Katholizismus, seine Idee und seine Erscheinung*, ἐπεξεργασίας στηριζομένης κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν «ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων θεμάτων, γνώσεων καὶ πορισμάτων ἐρεύνης τῶν 12 τελευταίων ἐτῶν»¹. Τοῦ βιβλίου προτάσσεται γενικὴ εἰσαγωγή (σ. 1 - 20), ἐνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ ὄρου «καθολικός» καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Ἐπακολουθοῦσι τὰ δύο μέρη, εἰς ἃ διαιρεῖ τὸ βιβλίον, ὧν ἐν μὲν τῷ Α' (σ. 21 - 123) ἀσχολεῖται περὶ τὴν γένεσιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας (ἐκκλησία Παλ. Διαθήκης, ἐθνικαὶ μυστηριακαὶ ἐταιρίαι, ἐκκλησία Κ. Διαθ., παλαιὰ καθολικὴ ἐκκλησία μέχρι τῆς Α' οἰκουμην. συνόδου, ἀδιαίρετος οἰκουμηνικὴ ἐκκλησία), ἐν δὲ τῷ Β', τῷ καὶ κυριωτάτῳ, (σ. 125 - 567), πραγματεύεται περὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, καὶ δὴ οὐ μόνον περὶ τῆς ὀρθοδόξου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν αἰρετικῶν παραφυάδων αὐτῆς. Διεξοδικωτάτη εἶναι ἢ διαπραγματεύσεις τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, (σ. 126 - 416), ἧς ἐξετάζει τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι σήμερον (128 - 149), τὰ τῶν αὐτοκεφάλων αὐτῆς ἐκκλησιῶν (153 - 178), τὸ πλῆγμα (179 - 181), τὴν πίστιν καὶ τὰ μυστήρια (186 - 282), τὴν λειτουργίαν (285 - 364), τὸν μοναχικὸν βίον (365 - 389), τὸν μυστικισμὸν (390 - 410) καὶ τὴν λαϊκὴν εὐσέβειαν (411 - 416). Ἀρκούντως ἐμπεριστατωμένη εἶναι καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἐπὶ μέρους αἰρετικῶν παραφυάδων τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, οἷαι εἶναι ἡ νεστοριανικὴ (419 - 453), αἱ μονοφυσικαὶ (454 - 530) καὶ ἡ τῶν λεγομένων χριστιανῶν τοῦ Θωμᾶ ἐν Ἰνδίας (531 - 541), κατὰ τε τὴν ἱστορίαν, τό τε πλῆγμα, τά τε δόγματα καὶ τὴν καθόλου θρησκευτικὴν αὐτῶν ζωὴν.

Ὁ συγγραφεὺς πιστεύει εἰς τὸν ἀπόλυτον χαρακτήρα τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς θρησκείας, ἧτις πίστις αὐτοῦ ἐνισχύθη ἐκ τῶν θρησκευολογικῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι οὗτος τυγχάνει ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων θρησκευολόγων τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς, οἷος ἐμφανίζεται μάλιστα ἐν τῷ κλασσικῷ ἔργῳ αὐτοῦ *Das Gebet* (ε' ἔκδ. 1923). Ὡς θρησκευολόγος ἐπίσης ὁ συγγραφεὺς ἐμβλέπει μετὰ τινων ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἴχνη θείας ἀποκαλύψεως καὶ ἐν τῷ ἐθνικῷ κόσμῳ τῆς πρὸ Χριστοῦ ἐποχῆς (σπερματικὸς λόγος). Ὡς Λουθηρανὸς δὲ θεολόγος συμμερίζεται τὴν ἐν τῇ ἀγγλικανικῇ θεολογίᾳ μάλιστα ἀναπτυχθεῖσαν θεωρίαν, καθ' ἣν οὐδεμία τῶν ἐκκλησιῶν κατέχει πλήρη τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν (Branches Theory). Καί, ἂν μὴ ἀπατώμεθα, ἡ προσπάθεια αὐτοῦ, ὡς καὶ ἄλλων συγχρόνων ἐπιφανῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Προτεσταντισμοῦ, κατατείνει εἰς τὴν δημιουργίαν συνθέσεως ἐκ πάντων τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις εὐρισκομένων στοιχείων ἀληθείας

¹ Μέλλει νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ δημοσίευσις καὶ ἄλλων δύο τόμων, ὧν ὁ εἰς θὰ ἀσχολεῖται περὶ τὸν Ῥωμαικὸν καθολικισμὸν, ὁ δὲ ἕτερος περὶ τὰς ἄλλας χριστιανικὰς ἐκκλησίας καὶ περὶ τὸ ζήτημα τῆς μᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας.

μέ βίσειν τὸν καλῶς κατ' αὐτὸν νοούμενον καθολικισμόν. Ἐντεῦθεν καὶ καθ' ὄλου εἰπεῖν ἐκ τῆς ψυχουσυνθέσεως αὐτοῦ νομίζομεν, ὅτι ἐξηγεῖται ἔνθεν μὲν ἡ ἀδιάπτωτος κλίσις τοῦ Heiler πρὸς τὴν πρώτην αὐτοῦ πνευματικὴν μητέρα καὶ τροφόν, τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ἔνθεν δ' ὁ θαυμασμός καὶ ἡ βαθεῖα αὐτοῦ συμπάθεια πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον ἐκκλησίαν, ὡς καὶ ἡ ἔμμονή αὐτοῦ εἰς θεμελιώδεις τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἀρχάς, οἷα εἶναι καὶ ἡ περὶ ἀπεριορίστου ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, ἔμμονή μὴ ἐμποδίζουσα τοῦτον ἀπὸ τοῦ νάνα-γνωρίζῃ καὶ τὰς ἀτελείας αὐτοῦ.

Ἡ πρὸς τὸν καθολικισμόν (ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν τῆς λέξεως ἔννοιαν) νοσταλγικὴ ἀφοσίωσις τοῦ συγγραφέως διήκει δι' ὄλου τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου καὶ διαδηλοῦται μάλιστα ἐν τῷ περὶ γενέσεως τοῦ καθολικισμοῦ μέρει αὐτοῦ. Οὕτως ἀνευρίσκει τὰς ρίζας τοῦ καθολικισμοῦ τούτου ἐν αὐτῇ τῇ Κ. Διαθήκῃ· δέχεται ὅτι τὸ δογματικὸν περιεχόμενον τῆς παυλείου χριστολογίας εἶναι κατ' οὐσίαν τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ τῆς Νικαίας· ὅτι καὶ πάντα τὰ σημεῖα τῆς καθολικῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας περιέχονται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἀποστ. Παύλου, ὡς καὶ ἡ χριστολατρεία, καὶ ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας πατὴρ εἶναι ὁ Παῦλος, ὅστις ἐν γένει εἶναι κατ' αὐτὸν ὁ πρῶτος κήρυξ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ μεγαλοπρεποῦς οἰκοδομήματος τοῦ καθολικοῦ Domi. Ὁ προτεσταντισμός τοῦ Παύλου εἶναι, λέγει, διάφορος τοῦ προτεσταντισμοῦ τοῦ Ιϛ' καὶ τοῦ Κ' αἰῶνος. Ὁ Παῦλος εἶναι καὶ καθολικὸς ἀπόστολος, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἡ καθολικὴ ἐκκλησία δὲν ἐξαντλεῖται ἐν τῷ παυλείῳ χριστιανισμῷ (766). Ἡ Κ. Διαθήκη εἶναι γραπτὴ πηγὴ τῆς ἐκκλησίας, ὅπως ἐξ ἄλλου ἡ ἐκκλησία περιλαμβάνει τὴν ὅλην Κ. Διαθήκην, χωρὶς νὰ ἐξαντληθῇ ἐν αὐτῇ. Ἡ παράδοσις, λέγει, εἶναι παλαιότερα τῆς τε Κ. Δ. καὶ τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι αὐτὸ τοῦτο πηγὴ τῆς Γραφῆς. Ἡ Γραφή εἶναι μόνον ἰδιάζουσα μορφή τῆς παραδόσεως, ἡ δὲ παράδοσις πάλιν εἶναι μόνον ἐπέκτασις καὶ συνέχεια τῆς Γραφῆς, ὁ tradux apostolici seminis (100-101). Τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα ὑπῆρξε πιστὸς φύλαξ τῆς παρακαταθήκης τῆς πίστεως καὶ ἄνευ τοῦ κύρους αὐτοῦ, καὶ δὴ καὶ ἄνευ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, δὲν θὰ ὑπῆρχε κανὼν τῆς Κ. Διαθήκης, ἔσον παράδοξον καὶ ἐὰν φαίνηται τοῦτο. Εἶναι δέ, λέγει, ἐντελῶς ἀσύμφωνον πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ ἀνθαίρετον τὸ ὅτι ὁ Προτεσταντισμός στηρίζεται κατὰ μέγιστον μέρος ἐπὶ τῆς Γραφῆς. Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ τε κανόνος τῆς Γραφῆς, τοῦ τε ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, συνετέλεσε τὰ μέγιστα ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, ἣτις διεδέχθη τὸ πρωτεῖον τῆς Ἱεροσολυμίτιδος ἐκκλησίας. Ὅμως ἄνευ τοῦ Ἀλεξανδρέως Κλήμεντος καὶ τοῦ Ὠριγένους δὲν θὰ ὑπῆρχε καθολικὴ θεολογία.

Ὅτι δ' ἐν τῇ διαπραγματεύσει τοῦ σπουδαιοτάτου ζητήματος περὶ τῆς γενέσεως τοῦ καθολικισμοῦ, ὅπερ πρό τινων ἐτῶν ὑπῆρξεν ὑποκείμενον ζωηροτάτης ἐπιστημονικῆς συζητήσεως μεταξύ ἐρευνητῶν τῆς περιοπῆς τοῦ

Ad. Harnack τοῦ R. Sohm ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Th. Zahn ἀφ' ἑτέρου, ὁ Heiler βλέπει τὰ πράγματα ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ ῥωμαϊκοῦ καθολικισμοῦ, δὲν τυγχάνει ἀνεξήγητον. Οὕτω π. χ. νομίζει, ὅτι ὁ Κύριος διὰ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ Ματθ. ΙΓ' 18 διασωθέντων λόγων αὐτοῦ (πρβ. καὶ Λουκ. κβ' 32 καὶ Ἰω. κα' 15) ἀναγνωρίζει τὸν Ἄπ. Πέτρον ὡς τοποτηρητὴν αὐτοῦ (Stellvertreter), ἡγεμόνα, εἶδος χαλίφου, καὶ ὡς ἀρχηγὸν ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων (σ. 59). Καὶ ἀναγνωρίζει μὲν, ὅτι πρέπει νὰ προφυλάσσηται τις ἀπὸ τῆς ἐν τῇ λιτῇ ταύτῃ ἀρχηγία ἀναζητήσεως μεταγενεστέρων ἐκκλησιαστικῶν ἀντιλήψεων, οὐχ ἤττον ὅμως πιστεύει, ὅτι αὕτη «πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑπεροχὴ τῆς διδασκούςης, νομοθετούσης καὶ δικασούσης αὐθεντίας». Ἐπίσης παραδέχεται, ὅτι ἡ διαδοχὴ τοῦ Πέτρου καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων ἐν τῇ διακυβερνήσει τῆς ἐκκλησίας ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ Χριστοῦ (60) καὶ ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ τε πρεσβυτέρου καὶ τοῦ ἐπισκόπου καὶ αὐτοῦ τοῦ πάπα, διατελοῦσι πρὸς τοὺς σχετικοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ ἐν ὀργανικῇ συναφείᾳ ὁμοίᾳ πρὸς ἐκείνην, ἐν ἣ διατελεῖ ἡ ἐκκλησία πρὸς ὅλον τὸν ἐπὶ τῆς γῆς βίον καὶ τὸ ἔργον ἐκείνου (61). Καὶ μονονουχὶ παραδέχεται τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα ὡς στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ εἰρημένου χωρίου τοῦ Ματθαίου. Ἐπίσης παραδέχεται, ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία πρὸ τοῦ σχίσματος ἀνεγνώριζε τὴν διδασκτικὴν αὐθεντίαν τῆς ῥωμαϊκῆς ἑδρας (129). Ὑπὸ τὸ πρίσμα δὲ τοῦ ῥωμαϊκοῦ καθολικισμοῦ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ῥωμαιοκαθολικῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων βλέπει καὶ τὰ κατὰ τὸ σχίσμα, ἂν καὶ ἀναγνωρίζει ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ κριθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀμερολήπτως. Ἐνῶ δ' ἐπιρρίπτει εὐθύνην εἰς ἀμφοτέρω τὰ μέρη, παρὰ τὴν πρὸς τὸν ἀνατολικὸν χριστιανισμὸν ἀγάπην αὐτοῦ, παραδέχεται ὅτι τὸ μείζον μέρος τῆς εὐθύνης ταύτης πίπτει ἐπὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου (140). Τὸν ἅγιον Φώτιον καὶ τὸν Κηρουλλάριον ἀπεχθάνεται, ἀμφοτέρους ὡς ἐνόχους τοῦ σχίσματος. Ὡς οὐσιώδη ὅμως αἰτίαν τοῦ σχίσματος δὲν διστάζει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰς ἀπολυταρχικὰς τῆς Ῥώμης ἀξιώσεις περὶ τοῦ πρωτείου, ὅπερ θεωρεῖ ὡς ἀπειλὴν κατὰ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ (141) καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἡ μὲν αἰτία τοῦ σχίσματος εἶναι εἰς βάρος τῆς Δύσεως, ἡ δὲ ἀφορμὴ εἰς βάρος τῆς Ἀνατολῆς, τὴν δὲ ἐπιδεινώσιν τῆς καταστάσεως ἀποδίδει εἰς τὰς σταυροφορίας (142).

Ἐπίσης πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ ὁ φιλοσλαβισμὸς τοῦ συγγραφέως, ὀφειλόμενος εἰς τὰς σχέσεις του πρὸς τοὺς Σλαῦους, καὶ μάλιστα τοὺς Ῥώσους, διὰ μέσου τῶν ὀποιῶν καὶ ἐγνώρισε τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἐν ᾧ ἀτελῶς λίαν γινώσκει τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν καὶ θεολογίαν. Ὁ δ' ἐκ τῆς ἀγνοίας ταύτης φιλοσλαβισμὸς του οὗτος ἐξικνεῖται μέχρις ἀδικίας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἴδια πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Οὕτω π. χ. μέμφεται τοῦτο διὰ τὰς δῆθεν ἐξελληνιστικὰς του προσπαθείας παρὰ τοῖς μὴ ἑλληνογλώσσοις ὀρθοδόξοις λαοῖς καὶ διὰ τὴν δῆθεν ὑπ' αὐτοῦ καταδυνάστευσιν τῶν βαλκανικῶν ἐθνοτήτων (156). Εἰς τὴν τοιαύτην δ' ἀντιπάθειαν κατὰ τοῦ

Οικουμενικοῦ Πατριαρχείου φαίνεται, ὅτι δὲν εἶναι ἀμέτοχα τὰ ἐν τῷ ὑποσυνειδήτῳ τοῦ πρώην ῥωμαιοκαθολικοῦ πιστοῦ ἔναπομείναντα ὑπόλοιπα δυσμενείας κατὰ τοῦ πρώτου τῆς ὀρθοδοξίας θρόνου. Ἐξ ἄλλου ὅμως τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος θεωρεῖ ὡς τὴν σπουδαιοτάτην τῶν συγκροτηθειῶν κατὰ τῶν ἰθ' αἰῶνα αὐτοκεφάλων ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν (176), ἂν καὶ ἄγνοεῖ ἕξ ἰδίας πείρας τὴν θεολογίαν καὶ καθ' ὅλου εἰπεῖν τὴν ζωὴν αὐτῆς, μάλιστα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, καθ' ὅσον τὰ κατ' αὐτὴν μανθάνει μόνον ἐκ σλαβικῶν καὶ ἄλλων ξένων πηγῶν (Zankow, Gavin κλπ.) Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἢ πρὸς τὴν ῥωσικὴν ὀρθοδοξίαν πολλαχῶς ἐκδηλουμένη προτίμησις αὐτοῦ. Οὐδ' ἀμφιβάλλομεν, ὅτι, ἐὰν ἐγίνωσκε κάλλιον, καὶ δὴ ἕξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, μάλιστα τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος παρατηρουμένην κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν ζωηρὰν θρησκευτικὴν κίνησιν, ἢ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν συμπάθεια αὐτοῦ θὰ ἦτο ἔτι μᾶλλον ζωηρὰ καὶ ἦτον μονομερῆς¹. Ἐξ ἄλλου ἀναγνωρίζει τὴν ἐν τισι σημείοις ἐπίδρασιν τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἐπὶ τὴν σλαβικὴν ἐν γένει θεολογίαν (σ. 242).

Πολλαχοῦ τοῦ βιβλίου τούτου καὶ ἰδιαίτερος ἐν τῇ ἀκροτελευτῇ § (5. 561 - 567) εὐρίσκει ὁ Heiler εὐκαιρίαν νὰ ἐπικρίνη τὰς κατ' αὐτὸν ἀτελείας τῶν ὀρθοδόξων καὶ πασῶν ἐν γένει τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἃς συνοψίζει εἰς 6 κυρίως σημεία α') ὅτι «ἡ ὀρθὴ πίστις ἀπελιθώθη ἐν μέρει εἰς τυφλὴν καὶ ἀδιάλλακτον ὀρθοδοξίαν» (562), β') ὅτι τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἔξαντλουμένης εἰς ὄρισμένους λατρευτικούς τύπους καὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀσκήσεως, ἐλλείπει ἐν αὐτῇ ἢ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς ἀγάπης ἐκδήλωσις τῆς πίστεως, γ') ὅτι τὸ ἱεραρχικὸν ἀξίωμα βεβηλοῦται ἐν τῷ προσώπῳ πολλῶν φορέων αὐτοῦ διὰ τῆς σιμωνίας κλπ., δ') ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἠνέχθη τοὺς ἐλαστικούς περὶ διαζυγίου νόμους καὶ ὅτι παραμελεῖ τὸ κήρυγμα καὶ τέλος ς') ὅτι τὸ μυστήριον τῆς ἐξομολογήσεως διατελεῖ ἐνταῦθα ἐν καταπτώσει. Ὅμως παρὰ τὰς τοιαύτας ἐπικρίσεις, ὧν τινες δυστυχῶς δὲν ἀπέχουσι πολὺ τῆς ἀληθείας², καὶ παρὰ τὴν πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὑποσυνειδητὸν κλίσιν τοῦ σοφοῦ συγγραφέως, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ ἀχάριστος ὁ ὀρθόδοξος ἀναγνώστης τοῦ παρόντος ἔργου αὐτοῦ, ὅστις θὰ ἀπέφευγε νὰ ἐκφράσῃ τὸν θαυμασμόν του διὰ τὴν πολυμαθειαν αὐτοῦ, προκειμένου περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην του ἐπὶ τῇ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν

¹ Οὕτω π.χ. ἐὰν ἐγίνωσκε τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρατηρουμένην ἐν Ἑλλάδι ζωηρὰν περὶ τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ τὴν συχνὴν κοινωνίαν κινήσιν δὲν θὰ ἰσχυρίζετο, ὅτι ἐν τῇ Ῥωσικῇ ἐκκλησίᾳ τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι συνηθέστερον.

² Τινὲς τῶν εἰρημένων ἀτελειῶν ὀφείλονται εἰς καιρικούς λόγους καὶ βαίνουνσιν ἐκλείπουσαι σὺν τῷ χρόνῳ καὶ σὺν τῇ ἀναζωπυρήσει τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Πρβ. ἡμετέραν ἀνακοίνωσιν ἐν τῷ πανορθόδοξῳ θεολογικῷ συνεδρίῳ (Ἐπετηρὶς θεολογ. Σχολῆς 1937 σ. 136 - 149).

ταύτην ἀγάπη, τῇ πληρούση πάσας τὰς σελίδας αὐτοῦ. Οὕτω μετ' ἐνθουσιασμοῦ, ὃν θὰ ἔπρεπε νὰ ζηλεύωσι καὶ ὀρθόδοξοι θεολόγοι, ἐξυμνεῖ κατὰ πᾶσαν εὐκαιρίαν τὰς πρὸς τὴν χριστιανωσύνην ὑπηρεσίας τῆς Ἀνατολῆς, ἀπὸ τῆς ὁποίας, ὡς λέγει, προῆλθεν οὐ μόνον τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ «ἡ λειτουργία καὶ ἡ θεολογία καὶ ὁ μοναχικὸς βίος καὶ ὁ μυστικισμὸς» καὶ ἴτις ἐπὶ αἰῶνας διετῆρει τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία διετήρησε τὸν χαρακτήρα, ὃν προσέλαβεν ὀριστικῶς ἀπὸ τοῦ 5' μέχρι τοῦ 1' αἰῶνος (417). Ὑπεραμύνεται κρατερῶς τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐναντίον τῶν κατ' αὐτῆς ἐξ ἀγνοίας ἐπιθέσεων τοῦ Harnack καὶ ἄλλων καὶ διακηρύσσει, ὅτι αὕτη «παρέμεινε εἰς εὐρεῖαν κλίμακα φυτώριον τοῦ εὐαγγελίου καὶ πηγὴ εὐαγγελικῆς ζωῆς» (559). Καίτοι δ' ἀναγνωρίζει τὰς ἐσωτερικὰς μεταξὺ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ σχέσεις, ἀποκρούει τὴν «ἐπὶ ἀνακριβοῦς γνώσεως τῶν πραγμάτων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ νεωτεριστικῆς ἀντιλήψεως τῆς Ὁρθοδοξίας» (modernisierende Auffassung der Orthodoxie) ἐρειδομένην γνώμην ὀρθόδοξων τινῶν θεολόγων, καθ' οὓς ἡ Ὁρθοδοξία εὐρίσκεται ἐγγύτερον πρὸς τὸν Προτεσταντισμὸν ἢ πρὸς τὸν ῥωμαϊκὸν Καθολικισμὸν. (561). Μετὰ καταπλησούσης συμπαθείας ἐκδέτει τὰ τῆς ὀρθόδοξου λατρείας καὶ τοῦ ὀρθόδοξου μοναχικοῦ βίου, τὰς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπηρεσίας καὶ τὴν ἀνεξάντητον χρησιμότητα τοῦ ὁποίου κρίνει πολὺ εὐμενέστερον καὶ δικαιότερον ἢ πολλοὶ ὀρθόδοξοι ἱστορικοὶ καὶ δὴ καὶ τινες θεολόγοι. Ἰδιαίτερας δὲ ἀναδείξεως ἄξιος ὁ θανμασμὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν εὐσέβειαν καὶ ἰδίᾳ τὸν μυστικισμὸν τῆς Ὁρθόδοξου καὶ τῆς Ἀνατολικῆς ἐν γένει ἐκκλησίας, μάλιστα τῆς Ρωσικῆς. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν, οὐ μόνον τυγχάνει θανμαστις τῆς τῶν πατέρων, καὶ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων θεολογίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν περιμάχητον περὶ ἁγίου πνεύματος ὀρθόδοξον διδασκαλίαν διάκειται συμπαθῶς ὁ Heiler. Τὴν ἐν τῷ πολιτεύματι τῆς Ὁρθόδοξου ἐκκλησίας παρατηρούμενην καὶ ἐν τῇ δημιουργίᾳ πλήθους αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν ἐκδηλουμένην «ἠύλογημένην ἀναρχίαν» (gesegnete Anarchie) ἐκδέχεται ὡς «τεμάχιον ἀναβίωσης τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας», ἃν καὶ δὲν παραβλέπει οὐδὲ τὴν ἀντίστροφον τοῦ νομίσματος τούτου ὄψιν, ἴτις εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ ἔλλειψις ἐνότητος. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ὁρθόδοξου ἐκκλησίας πρὸς συγκρότησιν οἰκουμενικῆς συνόδου ἀποδίδει εἰς τὴν ἐν αὐτῇ ἔλλειψιν «μοναρχικῆς κορυφῆς», ἣν λογίζεται ὡς ἀπαραίτητον εἰς τὴν οἰκουμενικὴν ἐκκλησίαν (185) καὶ κατανοεῖ τὴν ἐν τισιν ὀρθόδοξοις κύκλοις παρατηρουμένην συναίσθησιν τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπάρξεως θρησκευτικοῦ ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ ἐκκλησίᾳ κέντρου. Ἐὰν δέ, παρὰ πᾶσαν τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν θανμασμὸν αὐτοῦ πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον ἐκκλησίαν, δὲν θεωρῇ ὡς εὐλογον τὴν ἀξιώσιν της, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ «μία, ἁγία, καθολικὴ ἀποστολικὴ ἐκκλησία», τοῦτο ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τῶν λουθηρανικῶν αὐτοῦ περὶ ἐκκλησίας ἀντιλήψεων (πρβ. ἀνωτέρω) σελ. 441), εὐρί-

σκει δὲ δυστυχῶς ἐρείσματα καὶ εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν ἑτεροδόξων ἐκκλησιῶν δια-
χύσεις ριζοσπαστικῶν τινων, ἐν τῇ εὐρυκαρδίᾳ αὐτῶν, ὀρθοδόξων θεολόγων
καὶ εἰς τὴν παρεξήγησιν τοῦτο μὲν ἀτυχῶν τινων φράσεων τῆς γνωστῆς
ἐγκυκλίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου περὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως
(1920), τοῦτο δὲ τῆς ἀνεπιφυλάκτου καὶ ἐπισήμου συμμετοχῆς τῆς ὀρθοδόξου
ἐκκλησίας εἰς τὴν κίνησιν ταύτην (σ. 227).

Τοιοῦτο τὸ περιεχόμενον τοῦ περισπουδάστου τούτου ἔργου τοῦ Heiler,
ὄπερ μεγάλως θέλει συντελέσει εἰς τὴν διασκέδασιν πολλῶν κατὰ τῆς ἡμετέ-
ρας ἐκκλησίας ἐπικρατουσῶν ἐν τῇ Δύσει προλήψεων καὶ προκαταλήψεων
καὶ ὄπερ εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ ἀναγνωσθῇ οὐ μόνον ὑπὸ παντὸς ὀρθοδό-
ξου θεολόγου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ παντὸς φιλόσοφου.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

*Documents Grecs inédits relatifs à S. Mercure de Césarée. Tradition
Littéraire - Tradition Liturgique, par Stéphane Binon, Docteur en
Philosophie et lettres, Louvain 1937 σελ. 192.*

Εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν ἀγιολογικῶν ἐρευνῶν τὴν πρώτην ὄθησιν ὀφεί-
λομεν εἰς τοὺς σεβασμίους Βαλλανδιστὰς πατέρας, οἱ ὅποιοι διήνοιξαν τὸν
δρόμον εἰς τὴν κριτικὴν τῶν βίων τῶν ἁγίων ἐρευνᾶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀγιο-
λογικῶν μνημείων ὅσα ἢ ἀκατάβλητος αὐτῶν φιλοπονία καὶ ὁ θεοφιλῆς
αὐτῶν ζῆλος εἰς φῶς ἔφερε καὶ περιέσωσεν. Αἱ σχετικαὶ κριτικαὶ ἐργασίαι τοῦ
Ἰππολύτου Delehaye, τοῦ Peeters καὶ ἄλλων εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐρευνᾶν
ὀρισμένων ἁγίων περιστραφεῖσαι ἀπέδειξαν ὅτι ὁ βίος πολλῶν ἁγίων στε-
ρεῖται ἱστορικῆς ὑποστάσεως στηριζόμενος ἐπὶ θρύλων, ἐπὶ τῆς φαντασίας,
ἐπὶ παραδόσεως ἀστηρίκτου, ψευδοῦς καὶ συγκεχυμένης, τὴν ὁποίαν ἐπλούτισεν
ἢ ἀχαλίνωτος φαντασία μὲ ρητορικὰς ὑπερβολὰς καὶ σχήματα, μὲ δάνεια καὶ
προσθήκας ἐκ παραλλήλων βίων ὁμοιοπαθῶν μαρτύρων, ὡς παρεδόθησαν
εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτῶν μορφήν.

Εὐνόητον δὲ ἐκ τούτου πόσον δυσχερὲς εἶναι τὸ ἔργον τοῦ κριτικοῦ
προκειμένου νὰ ἀπαλλάξῃ καὶ ἀποφορτίσῃ τοὺς βίους τῶν ἁγίων ὅλων τῶν
ἐπιπροσθέτων καὶ φανταστικῶν στοιχείων, τῶν θρύλων καὶ τῶν περιττῶν,
καὶ νὰ εὕρῃ ἱστορικὸν πυρῆνα, ἂν τοιοῦτος ὑπάρχῃ, ἢ βάσιν στερεὰν ἐπὶ τῆς
ὁποίας νὰ στηρίξῃ τὴν προσπάθειαν αὐτοῦ.

Τοιαύτην κριτικὴν ἐργασίαν ἐργώδη καὶ πολύπονον, ἀφορῶσαν εἰς τὸν
βίον τοῦ ἁγίου Μερκουρίου, ἀνέλαβε νὰ φέρῃ εἰς πέρας ὁ συγγραφεὺς τῆς
ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον μελέτης Στέφανος Βίνον.